

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių kalbos morfosintaksė, tipologinė morfosintaksė, valentingumas.

DAIKTAVARDŽIO VARDININKAS IR ĮNAGININKAS FINITINIUOSE ASKRIPTYVINIUOSE *BŪTI* SAKINIUOSE

Noun in the Nominative and Instrumental Case
in Finite and Ascriptive Sentences of *būti* (*to be*)

ANOTACIJA

Straipsnyje kalbama apie predikatyvu einančio daiktavardžio žymėjimo galimą sąsają su nuosakomis reiškiamu modalumu. Nagrinėjama medžiaga sudaro iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT) rinkti askriptyviniai finitiniai jungties *būti* sakiniai, kuriuose teigiamas predikatas pasakomas skirtingų nuosakų formomis. Laikomasi nuomonės, kad vertinamojo ir irealaus modalumo atžvilgiu morfosintaksinis žymėjimas yra laipsniškas ir preliminariai galima kalbėti apie santykinę polinkį dažniau vartoti predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininką skalių *episteminis* > *deontinis* (tiesioginė > liepiamoji nuosaka) ir *realus* > *irealus* (tiesioginė > tariamoji nuosaka) atžvilgiu.

ANNOTATION

The article deals with the possible connection between the marking of noun predicatives and the modality expressed by moods. The material analysed in the article consists of ascriptive finite sentences of the copula *būti* (*to be*) collected from the *Corpus of the Contemporary Lithuanian Language* (CCLL) where a positive predicate is expressed in the forms of different moods. The opinion is followed that in respect of the evaluative and unreal modality, morphosyntactic marking is gradual and we can speak in preliminary terms about the relative tendency to use the instrumental of the noun used as the predicative in respect of the scales *epistemic* > *deontic* (indicative > imperative mood) and *real* > *irreal* (indicative > subjunctive mood).

ESMINIAI ŽODŽIAI: modalumas, daiktavardžio predikatyvas, morfosintaksinis žymėjimas.

KEYWORDS: modality, noun predicative, morphosyntactic marking.

0. ĮVADINĖS PASTABOS

Klasikiniuose lietuvių gramatikos darbuose teigiama, kad predikatyvu¹ einančio daiktavardžio žymėjimas derinamuoju ir / arba nederinamuoju linksniu jungties *būti* sakiniuose (an. *copular sentence*, vo. *Prädikativsatz*²), pavyzdžiui, *Prisėsk, būsi svečias* (plg. *svečiu*), susijęs su semantiniais ir formaliais kriterijais. Be chrestomatine tapusios minties, jog daiktavardžio linksnį veikia predikatyvu pasakoma daikto pastovi arba laikina būseną³, taip pat teigiama, kad predikatyvo raiška susijusi ir su kaitybine jungties *būti* forma. Vienur, pavyzdžiui, pastebima, kad daiktavardžio „įnagininkas su būsimosio laiko *būti* kur kas dažnesnis“, su tariamosios nuosakos *būti* – „*nėra itin dažnas*“, o su liepiamosios nuosakos jungtimi „*irgi nėra dažnas*“ (Kursyvas mano. – *L. V.-S.*) (Šukys 1998: 245–247). Kitur laikomasi nuomonės, kad „daiktavardžio įnagininkas *dažniau* vartojamas su būsimosio laiko ar tariamosios nuosakos, *rečiau* – su kitų formų jungtimi“ (Kursyvas mano. – *L. V.-S.*) (Ambrazas, red., 2006: 505–506, plg. Ulvydas, red., 1976: 364).

Pastarosios nuomonės ir mintis, jog kaitybinė jungties *būti* forma daro didesnę įtaką predikatiškai vartojamo daiktavardžio morfosintaksiniam žymėjimui nei pačiu predikatyvu pasakomo daikto pastovi arba laikina būseną⁴, bei prieš akis turima *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*⁵ (toliau DLKT) medžiaga paskatino pasižiūrėti, ar / kaip teigiamuose finitiniuose *būti* sakiniuose predikatyvu einančio daiktavardžio linksnis koreliuoja su nuosakomis reiškiamu modalumu.

Straipsnyje, atsižvelgiant į anksčiau minėtas nuomones, ieškoma atsakymų į šiuos klausimus:

- (i) Jei predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininkas, tarkim, dažnesnis su būsimosio laiko jungtimi (plg. Šukys 1998), vadinasi, jo vartojimas galė-

¹ *Predikatyvo* terminas vartojamas pagal Artūrą Judžentį (2012: 69): tai sintaksiškai nuo veiksmažodžio priklausomas, bet semantiškai ne tik su juo, bet ir su veiksnium arba papildiniu siejamas žodis. Tokio žodžio sintaksinė priklausomybė gali būti reiškiamą modifikavimu arba valdymu.

² Lietuvių kalbotyroje tokie sakiniai paprastai vadinami vardažodiniais (Ambrazas, red., 2006: 612).

Straipsnyje bus nagrinėjami *askriptyviniai* (an. *ascriptive*) jungties *būti* sakiniai ir nuošalyje paliekami vadinamieji *ekvatyviniai* sakiniai (an. *equative*), kurie skiriami pagal predikatyvu einančio žodžio referento *unikalumą* (an. *uniqueness*), plg.: *Jonas yra mokytojas* vs. *Jonas yra mano geriausias draugas*; *Aš esu Loreta* (plačiau Hengeveld 1992: 73–105). Prototipiški askriptyviniai sakiniai turi apibrėžtą (vo. *definit*) veiksnį ir neapibrėžtą (vo. *indefinit*) predikatyvą. Ekvatyvinių sakinių tiek veiksnys, tiek predikatyvas prototipiškai yra apibrėžti.

³ Plačiau apie tai žr. Semėnienė 2004 ir ten aptariamą literatūrą.

⁴ Plačiau apie tai žr. Semėnienė 2004 ir ten aptariamą literatūrą. Dar plg. toliau straipsnyje teikiamus pavyzdžius.

⁵ Prieiga internete: <http://donelaitis.vdu.lt>.

tų *būti* sietinas su veiksmažodžio laiko kategorija. O gal dažniau vartojamas daiktavardžio įnagininkas su būsimąjo laiko *būti* forma koreliuoja ne (tik) su gramatiniu laiku, bet (pagrečiui ir) su modalumu (panašiai kaip tariamosios nuosakos atveju) (plg. Ambrazas 2006)⁶?

- (ii) Modalumas reiškiamas veiksmažodžio nuosakomis. Galbūt esama reliatyvaus polinkio jį papildomai (an. *redundant*) žymėti dar ir linksniu. Kitaip sakant, gal modalumas reiškiamas ne tik veiksmažodžio, bet ir daiktavardžio gramatinėmis kategorijomis⁷.

Norint atsakyti į šiuos klausimus, toliau visų pirma trumpai kalbama apie nuosaką ir modalumą (žr. 1), po to – apie gramatinį laiką ir modalumą (žr. 2). Galiausiai nagrinėjama modalumo ir predikatyvu einančio daiktavardžio raiškos sąsaja (žr. 3–4) bei daromos išvados (žr. 5).

1. NUOSAKA IR MODALUMAS

Lietuvių gramatikos darbuose nuosakos kategorija paprastai apibrėžiama kaip veiksmažodžio gramatinėmis priemonėmis reiškiamas modalumas, t. y. kalbėtojo santykis su situacija tikrumo, galimybės, būtinybės, sąlygos ir kt. atžvilgiu (plg. Jablonskis 1922/1957: 258; Ulvydas, red., 1971: 55–56; Paulauskienė 1979: 141; Ambrazas, red., 2006: 304; Valeckienė 1998: 73; Holvoet, Judžentis 2004: 77–78; Judžentis 2012: 165). Reikšmės ir raiškos požiūriu nuosaka skirstoma nevienodai. Vienur jai priskiriami penki (Ulvydas, red., 1971: 65; Valeckienė 1998: 73), kitur – keturi (Jablonskis 1922/1957: 257; Ambrazas, red., 2006: 304–305) ar trys (Paulauskienė 1979: 165–166; 1983: 252–253; 1994: 310–311; Holvoet, Judžentis 2004: 80–82; Holvoet 2010; Judžentis 2012: 172–177) nariai. Daugiausia – penkias nuosakas – skyrė Pranas Gailiūnas akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* ir Adelė Valeckienė *Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje*. Pirmojoje jų aptariamos tiesioginė, netiesioginė, liepiamoji, tariamoji ir geidžiamoji, o antrojoje – tiesioginė, netiesioginė, liepiamoji, tariamoji ir klausiamoji nuosakos. Jonas Jablonskis *Lietuvių*

⁶ „One of the findings that he [t. y. Ultan (1978)] reports is that future markers are often used in atemporal functions, especially functions associated with mood and modality. [...] Several languages were found with markers whose primary function appeared to express *mood*, but which could also be used to express *future time*“ (Bybee 1985: 156; dar plg. t. p.: 157–159). Plg. „What is more, at least in the major area, that of the irrealis modality, the epistemic and evaluative modes overlap to quite an extent and often share their grammatical coding“ (Givón 2001: 300–301, plg. dar 358–361).

⁷ Pavyzdžiui, Šiaurės Australijos *tangick* kalbų šeimoje modalumas žymimas ir daiktavardžio linksniu (plačiau žr. de Haan 2006: 40–41; dar šiuo klausimu plg. t. p.: 43).

kalbos gramatikoje nagrinėja tiesioginę, tariamąją, liepiamąją ir geidžiamąją, o Vytautas Ambrazas *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*, be tiesioginės, tariamosios ir liepiamosios, dar ir netiesioginę nuosaką. Aldonos Paulauskienės, Akselio Holvoeto ir Artūro Judženčio darbuose skiriama trinarė nuosakos kategorija, kurią sudaro tiesioginė, tariamoji ir liepiamoji nuosakos (plg. Holvoet 2010). Netiesioginė nuosaka čia priskiriama evidencialumo kategorijai (Holvoet, Judžentis 2004; Judžentis 2012) arba vadinama „formaliai išreikštu tiesioginės nuosakos variantu“ (Paulauskienė 1979: 158; 165), o geidžiamoji nuosaka (plg. *tegul būna, tebūnie*) – tiesioginei nuosakai (Paulauskienė 1979: 160, 165; Holvoet 2010: 426).

Esama įvairių modalumo reikšmių klasifikacijų (plg. *inter alia* Palmer 2001; Frawley (ed.) 2006; Bybee 1985: 165–189; Bybbee, Perkins, Pagliuca 1994: 176–242; Paulauskienė 1979: 137–141; Holvoet, Judžentis 2004: 82–85; Holvoet 2007: 16–22; Plungian 2011: 189–215; Judžentis 2012: 166–169 ir ten nagrinėjamą literatūrą). Remiantis užsienio lingvistų nuomonėmis, naujausiuose lietuvių kalbotyrai skirtuose darbuose (Judžentis 2012: 166; Holvoet 2007; 2010; Holvoet, Judžentis 2004: 82–85) pagal tai, kaip kalbėtojas vertina situaciją, koks jo santykis su ja, skiriami du vertinamojo (an. *speakers attitude* pagal Givón 2001: 300; plg. Plungian 2011: 189–190, 198) modalumo tipai: episteminis ir deontinis⁸. Episteminiu modalumu reiškiamas kalbėtojo patirtimi ar pasaulio suvokimu paremtas teiginio arba situacijos vertinimas tikrumo (arba tikėtimumo) atžvilgiu, deontiniu modalumu – įvairūs kalbamos situacijos subjekto valios aktai (norai, leidimas, reikalavimas, būtinybė ir pan.) (Judžentis 2012: 166–167; Holvoet 2007: 16–17; Holvoet, Judžentis 2004: 82–83).

Sakinius su episteminį arba deontinį modalumą reiškiančiu modaliniurieveiksniu arba modaliniu veiksmažodžiu galima perfrazuoti paverčiant jį episteminį arba deontinį modalumą reiškiančio aukštesniojo predikato valdomu šalutiniu daiktavardiniu sakiniu, pvz.: *Jonas tikrai buvo mokytojas*, plg., *Tiesa, kad Jonas buvo mokytojas*; *Tu turi būti mokytojas*, plg., *Reikia, kad būtum mokytojas* (Holvoet, Judžentis 2004: 83; plg. Holvoet 2007: 16–17).

Episteminis modalumas paprastai reiškiamas tiesioginės nuosakos konstatuojamaisiais teigiamais sakiniais (*Jonas yra mokytojas*). Deontinio modalumo branduolį sudaro liepiamosios nuosakos formos (*Jonai, būk mokytojas*)⁹. Jis taip pat, pavyzdžiui, reiškiamas ir tais atvejais, kai tiesioginės nuosakos veiksmažodis vartojamas

⁸ „The epistemic-deontic distinction seems to be relevant, in a certain way, to mood. [...] If dynamic modality has no counterpart in the domain of mood, then is perhaps because it belongs to the periphery of modality“ (Holvoet 2007: 18).

⁹ „If we accept that the imperative is a mood, then regardless of whether we formulate its meaning semantically as based on valition, or pragmatically as expressing directives, it is obviously convenient to have deontic modality as a volitional type corresponding to it in the domain of modality“ (Holvoet 2007: 17; dar plg. t. p.: 22–23).

su hortatyvine dalelyte *te(gu(l))* ar proklitiku *te*⁻¹⁰ (*Tegul būna Jonas mokytojas*). Tiesioginė nuosaka yra nežymėtas nuosakos sistemos narys; ji yra susijusi ne tik su episteminiu, bet ir su deontinio modalumo reikšmėmis (Holvoet, Judžentis 2004: 86–87, 102–103; Holvoet 2007: 23–24; plg. Jablonskis 1922/1957: 258). Tariamasis nuosakos formos, kaip ir tiesioginės, taip pat vartojamos sakiniuose reiškiant tiek episteminių, tiek deontinių modalumą (pvz., *Jonai, būtum mokytojas, kita kalba būtų; Geriau jau būtum mokytojas*). Tačiau ji priešinama abiems – tiesioginei ir liepiamajai – nuosakoms kitu – irealumo (nefaktyvumo) – atžvilgiu (Holvoet, Judžentis 2004: 88; Holvoet 2007: 25; Judžentis 2012: 172–175).

Realus ir irealus modalumas skiriamas pagal kalbėtojo požiūrį į kalbamų dalykų realumą. Realiojo modalumo yra nepriklausomai nuo žmogaus egzistuojančios ir faktyvios situacijos. Tipiškai jos pasakomos sakiniams, kuriuose vartojamos veiksmažodžių tiesioginės nuosakos esamojo ir būtojo laiko formos. Irealaus modalumo situacijos yra nefaktyvios, įsivaizduojamos; jų realumo mažų mažiausiai kalbėjimo momentu patikrinti negalima. Tokios situacijos gali būti pasakomos tiesioginės nuosakos būsimojo laiko¹¹, liepiamosios ir tariamosios nuosakos formomis (Judžentis 2012: 168–169; plg. Holvoet, Judžentis 2004: 96–97, 104; Paulauskienė 1979: 141; 153; Plungian 2011: 124, 213–214). Be to, irealios situacijos gali būti pasakomos ir jau minėtomis tiesioginės nuosakos esamojo ir būsimojo laiko formomis su *tegu(l)*¹².

Taigi nuosakos sistema skiriama pagal du vienas nuo kito nepriklausomus kriterijus. Pagal faktyvumą realaus ir irealaus modalumo priešprieša (*tiesioginė* vs. *tariamoji* nuosaka), kurios žymėtas narys (*irrealis*), reiškiamas tariamosios nuosakos formomis, yra pabrėžtinio nefaktyvumo (nerealumo). Pagal vertinamojo modalumo tipą (episteminis vs. deontinis) tiesioginės nuosakos formos priešinamos su liepiamosios. Jei pripažintume, kad nuosakos sistemos pagrindą sudaro realaus ir irealaus modalumo priešprieša (Paulauskienė 1979: 141; 1994: 310–311; Holvoet, Judžentis 2004: 103; Holvoet 2007: 26, 59–60; Holvoet 2010: 441–442), tai tada liepiamoji nuosaka skirtina prie realaus modalumo (Holvoet, Judžentis 2004: 103; Holvoet

¹⁰ Čia laikomasi panašios nuomonės kaip *in* Holvoet 2007: 39, Judžentis 2012: 172. Plg. „We will therefore describe *teateina* as an indicative and *teateinie* as a residual separate mood“ (Holvoet 2007: 39).

¹¹ Plg.: „It can be argued that future is a prototypical irrealis category because it refers to events that have not yet happened and are therefore unreal“ (de Haan 2006: 41). „Although the future can be considered to be an irrealis category, as it refers to events that have not (yet) taken place, it is expressed with the Indicative mood in Latin“ (de Haan 2006: 44).

¹² „Pagrindinė nuosakų opozicija čia nustatoma pagal tai, ar kalbėtojas konstatuoja veiksmą kaip realų (tiesioginė nuosaka), ar kaip nerealų – liepiamą, pageidaujama, tariamą (liepiamoji ir tariamoji nuosakos)“ (Paulauskienė 1979: 141). Plg.: (t. p.: 165): „Tariamoji ir liepiamoji turi savo morfologinius rodiklius, žyminčius veiksmo nerealumą, o tiesioginė specialaus rodiklio neturi, todėl jos formomis galima išreikšti tiek realų, tiek ir nerealų veiksmą“.

2007: 60¹³; Judžentis 2012: 173; skirtingą nuomonę plg. Paulauskienė 1979: 141, 153–154). Tiksliau sakant, (i)realumo atžvilgiu liepiamoji nuosaka atsidurtų skalės *realu* (tiesioginė nuosaka) > *nerealu* (tariamoji nuosaka) viduryje, panašiai kaip tariamoji nuosaka skalės *episteminis* (tiesioginė nuosaka) > *deontinis* (liepiamoji nuosaka) modalumas atžvilgiu.

2. LAIKAS IR MODALUMAS

Gramatinis laikas kaip deiktinė kategorija iš kalbėjimo momento perspektyvos lokalizuoja įvykius laiko ašyje. Vientisiniai veiksmažodžio laikai (esamasis, būtasis, būsimasis) reiškia deiktinio laiko priešpriešas (dabartis, praeitis, ateitis). Skirtingai nei esamuojū ir būtuojū laiku reiškiami teiginiai, būsimuojū laiku reiškiami teiginiai kalbėjimo momentu nėra verifikuojami; jie mažiau kategoriški, nes teisingumo garantijos kalbėtojas negali duoti (plačiau žr. Holvoet, Pajėdienė 2004: 121–124). Taigi, kaip minėta, lietuvių kalbos būsimuojū laiku reiškiami teiginiai susiję su irealiu modalumu, o situacijos kalbėtojo santykio su tikrove atžvilgiu būsimasis laikas susijęs su episteminiu ir deontiniu modalumu. Kyla klausimas, su kuriais modalumo požymiais (be gramatinio laiko) galėtų būti sietinas reliatyviai dažnesnis predikatiškai vartojamo daiktavardžio įnagininkas (plg. de Haan 2006: 49–50)?

Liepiamosios ir tariamosios nuosakos formos morfologinių laiko kategorijos raiškos rodiklių neturi ir tiksliau apibrėžtų laiko santykių nerodo. Šiomis vientisinėmis formomis reiškiamo veiksmo kalbamuoju momentu dar nėra ir anksčiau nebuvo. Vartojant liepiamosios nuosakos formas veiksmas turi būti vykdomas, vartojant tariamosios nuosakos formas – (ne)galimas, tik įsivaizduojamas ar tariamas (t. y. irealus); tuo būdu veiksmas gali prasidėti ir būti realizuojamas jau pačiu kalbamuoju momentu (dabartyje) arba po jo (ateityje) (Ulvydas, red., 1971: 59).

Iš to, kas lig šiol trumpai sakyta, galima būtų manyti, kad lietuvių kalboje modalumas koreliuoja ne tik su veiksmažodžio, bet ir, galbūt, su daiktavardžio gramatinėmis kategorijomis¹⁴. Žiūrint į modalumą kaip į sudėtinę veiksmažodžio kategorijos – vadinamosios TAM (an. *time-aspect-modality*; plg. Givón 2001: 285, 303–305,

¹³ Plg. „In itself, the imperative cannot a priori be quantified as realis or irrealis. [...] With its explicit deontic meaning, the imperative is opposed to both the indicative and the conditional. If we regard the realis : irrealis distinction as the nucleus of the mood system, then the imperative only partly belongs to mood: its functions can be defined pragmatically, and is actually superimposed on modal meanings“ (Holvoet 2007: 26; plg. t. p.: 60).

¹⁴ Plg.: „The grammatical markers of modality a very varied. [...] Basically there are three types of marker: (i) individual suffixes, clitics and participles, (ii) inflection and (iii) modal verb“ (Palmer 2001: 19; plg. de Haan 2006: 40–41).

337 t. t.) – dalį (ir, be abejo, pripažįstant, kad modalumas ir sakinio predikacija gali būti reiškiamas ne tik veiksmažodžiu), straipsnyje ieškoma atsakymo, ar / kaip skirtingomis veiksmažodžio nuosakomis reiškiamas modalumas galimai veikia predikatyvu einančio daiktavardžio žymėjimo linksniu polinkius. Ar lyginant predikatyvu einančio daiktavardžio raiškos tendencijas apskritai galima kalbėti apie polinkį skirtingai žymėti atskirus modalumo tipus. Straipsnyje bus kalbama apie modalumą askriptyviniuose¹⁵ jungties *būti* sakiniuose su predikatyvu einančiu daiktavardžiu; nagrinėjami finitiniai *būti* sakiniai, kurių teigiamas predikatas pasakomas tiesioginės, liepiamosios ir tariamosios nuosakos formomis. Pradedama nuo vertinamojo modalumo ir predikatyvu einančio daiktavardžio žymėjimo galimos koreliacijos nagrinėjimo (žr. 3), po to aptariamas (i)realaus modalumo ir predikatiškai vartojamo daiktavardžio raiškos santykis (žr. 4) ir galiausiai daromos išvados (žr. 5).

Predikatyvu einančio daiktavardžio raiška nagrinėjama remiantis DLKT rasta empirine medžiaga. Iš viso surinkti ir straipsnyje analizuojami 1462 finitiniai askriptyviniai *būti* sakiniai, kurių 639 yra su tiesioginės nuosakos formomis, 351 – su liepiamosios ir 472 – su tariamosios nuosakos formomis. Turima medžiaga apibendrinama statistiškai.

3. VERTINAMASIS MODALUMAS (EPISTEMINIS VS. DEONTINIS) IR PREDIKATYVU EINANČIO DAIKTAVARDŽIO RAIŠKA

Episteminio modalumo branduolį sudaro konstatuojamieji tiesioginės nuosakos formomis pasakomi teiginiai, o deontinio – liepiamąja nuosaka reiškiami direktyvai. Konstatuojamuosius sakinius, kuriuose vartojamos tiesioginės nuosakos teigiamos būsimojo laiko *būti* formos dėl anksčiau minėtų priežasčių kol kas palikime nuosalyje ir visų pirma palyginkime sakinius su tiesioginės nuosakos esamojo ir būtojo laiko *būti* formomis ir sakinius, kuriuose vartojama liepiamoji nuosaka, pvz.:

- (1) *Dešimt metų už mane vyresnis. Na, ir čia jau vokiečiai užėjo, tai rusai buvo, tai vokiečiai, paskiau vėl rusai. Tėtė buvo **statybininkas**, jei namus statė. DLKT*
- (2) *Nuejom į šokių ir atvažiuo tas Romas iš kito kolūkio. Atvažiuodavo į atlaidus Labūnavoj Onos. Atvažiuodavo su sunkvežimiu, prisėdę daug. Jis buvo **vairuotoju**. Atvažiuo, jisai ten atvežė. Nu tai pasimatymas toks, nu ir taip lyg draugavam. Paskui nakt... vakare grįžom pas pusseserę, paryčiui. DLKT*

¹⁵ Plg. 2 išnašą.

- (3) *VU per ilgaamžę savo istoriją suvaidino ypatingą vaidmenį mūsų valstybės ir ne tik jos kultūriniame gyvenime. Šimtmečius jis buvo europinio lygio **universitetas**, kuriame studijavo ir profesoriavo įvairių šalių atstovai.* DLKT
- (4) *Pedagogas, akademikas Juozas Brazaitis, pasak minėtojo Stasio Ylos, buvo kovos **žmogus** – subtilus, garbus, patvarus, taiklus ir gilus. Jeigu ieškotume pavyzdžių svetur, artimų jam šiame pokaryje, rastume gal tris.* DLKT
- (5) *Valdyk arba paklusk! – štai koks devizas glūdi tokioje pozicijoje; arba būk Didžiu **Žmogumi**, Herojumi, besigurmančiu su likimu ir pelnančiu šlovę („kuo didesnis kritimas, tuo didesnė šlovė“; – sako Herakleitas).* DLKT
- (6) *Laiško pabaigoje trys smulkia Aleksandro Stulginskio rašysena parašytos eilutės: „Brangi Aldute, sėkmingai baik mokslą, būk geras **žmogus**, aš nors toli gyvendamas mintimis visuomet su Tavimi. Tavim džiaugsiuos ir didžiuosiuos. Laiminu Tave, telaimina Tave Aukščiausias. Tėtė.* DLKT
- (7) *Išgirstame V. Krėvės žodžius, artimus Vydūnui: „Jei tu esi sau žmogus, būk patsai sau **žmogum** ir ieškoki kelio, svetimos rankos nesilaikydama“.* DLKT
- (8) *Prieš porą dienų lituanistė Eugenija tuos užsakė. – Petrai, būk **žmogus**, padaryk greičiau, pasistenk, už savaitės laukiame vizitacijos. Paskubėk, aš jau neliksiu skolinga. – Ką jūs, mokytoja, ką jūs.* DLKT
- (9) *Palydi!. Sako. Nors iki namų, žinai. Tai ką, sakau, da į lovą paguldyt gal reikės?. Sako, nors iki namų, žinai. Ne ne, sakau, nelydėsiu. Ne. Andriau, būk **draugas**, palydėk, ma baisu. Eik tu, aš įsitikinęs! Eik tu, te jis ma, šakės, sako, prisizaidėm. Daba, vyruti, namuose dvasios. Turėsi kunigą užpirkt.* DLKT
- (10) *Negaliu priimti tavo aukos! Užteks, jei sumokėsi už gyvulius. Paskui, kiek patylėjęs, tarė: – Aš taip pat norėčiau ši tą pasiūlyti. Būk mano **draugu**. Amžinos draugystės vardan vyrai be žodžių paspaudė vienas kitam dešinę.* DLKT

Iš sakinių (1)–(10) matyti, kad juose predikatyvu einantis daiktavardis iš principo pagrečiui gali būti pasakomas ir vardininku, ir įnagininku. Ar / kaip kalbamosiomis nuosakomis pasakomi modalumo skirtumai susiję su predikatyvu einančio daiktavardžio raiškos polinkiais? Jei pripažinsime, kad konstatuojamuose jungties sakiniuose su tiesioginės nuosakos esamojo laiko *būti* formomis yra įprastas daiktavardžio vardininkas, o su būtojo laiko formomis jis truputį retesnis, tai turėsime konstatuoti, kad sakiniuose su liepiamosios nuosakos *būti* formomis daiktavardžio įnagininką linkstama rinktis dažniau. Konkrečiau kalbant, matyti, kad (5)–(10) tipo sakiniuose predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininkas pasirenkamas 23,1 % turimų atvejų (arba 81 sakiniuose iš 351), o (1)–(4) tipo sakiniuose 7 % visų atvejų (arba 10 sakinių iš 146) (apie tai dar plg. Semėnienė 2004).

Taigi, jei predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininkas dažnesnis sakiniuose su liepiamosios nuosakos forma, vadinasi, jis galėtų būti panašiai vartojamas ir sakiniuose su *te(gu(l))*, *te-* ir tiesioginės nuosakos formomis. Palyginkime:

- (11) – *Už tą, su kiaukutu!* – *Už Ralfą! Ralfą!* – Tegul tas su trimitu būna **vadas**. Ralfas pakėlė ranką, kad visi nutiltų. – Gerai. Kas nori, kad Džekas būtų vadas? Choristai paniuro, tačiau pakėlė rankas. – O kas nori manęs? DLKT
- (12) Vienas geriausių būdų padėti vaikams suprasti pagarbos sąvoką yra su jais pagarbiai elgtis. Tegul mokymiesi jie būna jūsų **partneriais**. Padrąsinkite vaikus išsakyti savo pasiūlymus, įtraukite jų pasiūlymus į savo planus, vertinkite jų idėjas. Klausykite, ką jie kalba. DLKT
- (13) Taip pat nesivadinkite mokytojais, nes jūsų vienintelis Mokytojas yra Kristus. Kas iš jūsų didesnis, tebūnie jums **tarnas**. Nes kas save aukština, bus pažemintas, o kas save žemina, bus išaukštintas. DLKT
- (14) Spalvinga grupės diskografija pateikia gerokai daugiau magiškų atradimų ir rock'n'roll'inės ekstazės akimirky. Todėl šis dvigubas diskas tebūnie tikrai **raktu**, leisiančiu kiekvienam norinčiajam atverti modernaus heavy metal pasaulį. Pasaulį, kurio nekarūnuotais karaliais tapo Judas Priest. DLKT
- (15) Savanoriai tebūna mums **pavyzdys**. Partinius ir asmeninius ginčus atidėsime iki tos dienos, kada būsime visai laisvi ir tautiškai subrendę. Savanoriaiėjo mirti vardan Lietuvos. DLKT
- (16) Į Tautą, jos solidarumą ir gyvybę nukreipta klausa. Dėl to nė vienas padorus lietuvis negali būti šios konferencijos dalyviu. Verčiamas – turi nevykti. Tebūna mums **pavyzdžiu** du Lietuvos vyrai: dr. K. Grinius ir prof. J. Aleksa. DLKT
- (17) Girdi, mokytojau, tebūsiu aš **puokštė** gėlių, kad tu uostum jų aromatą! Tegul aš būsiu šviežias skanus **vaisius**, kad tu mane skanautum! Tegul aš būsiu amžina **glamonė**, o tu skęsk manyje!.. DLKT
- (18) Aš pats nenoriu (ir negaliu) būti liudytoju savųjų nesąmoningųjų potyrių. Tegu kitam aš tokiu nesąmonės **šaltiniu** būsiu. Jis įsižiūrėjo į savo atvaizdą veidrody, kabėjusiam čia pat, ant sienos. Dieve, iš veidrodžio į jį žvelgė nepažįstamas barzdotas vyras. DLKT
- (19) Meldžiu, išklausk. Štai Aurimas tebus **liudininkas**. Jis neleis meluoti. DLKT
- (20) Sovietų lagerių duonos ragavęs A. Roslanas atsakė: „Jeigu nuvažiuočiau į Maskvą, nepulčiau jo smerkti ar barti. Ne aš, o Dievas jam tebus **teisėjas**“. DLKT
- (21) Ši mūsų laida tebus jiems atminimo **žvakele**. DLKT

Nors (11)–(21) tipo sakinių DLKT esama palyginti nedaug, kalbėti apie predikatyvu einančio daiktavardžio raiškos polinkius galima. Sakiniuose, kur su tiesioginės nuosakos esamojo arba būsimąjo laiko *būti* forma vartojama dalelytė *te(gu(l))* (plg. sakinius (11)–(12); (17)–(18)), įprastas predikatyvu einančio daiktavardžio vardininkas: pirmuoju atveju jis vartojamas 93,75 % visų turimų atvejų (arba 15 sakinių iš 16), antruoju – 87,5 % (7 sakiniuose iš 8). Vardininkas gana dažnas ir su senąja *tebūnie* forma¹⁶: jį renkamasi 87,2 % sakinių (arba 34 sakiniuose iš 39) (plg. sakinius (13)–(14)). Sakiniuose su *tebūna* (plg. sakinius (15)–(16)) derinamasis predikatyvu einančio daiktavardžio linksnis sudaro 66,7 % atvejų (22 sakiniai

¹⁶ Plg. „The permissive (historically continuing the Indo-European optative) is now defunct, having been replaced with indicative forms: the contemporary equivalent of *te-būnie* would be *te-būna* or *tegu būna*“ (Holvoet 2010: 426; plg. Paulauskienė 1994: 311–312).

iš 33), o su *tebus* (plg. sakinius (19)–(21)) – 93 % visų sakinių (arba 40 iš 43)¹⁷. Atrodo, kad kalbamuoju atveju predikatyvo linksniui įtakos turi ne tiek pats deontinis modalumo tipas, kiek veiksmažodžio forma: deontiškumui žymėti *te-* atveju esama polinkio daiktavardžio įnagininką rinktis papildomai.

Regis, pats laikas grįžti prie teigiamų *būti* sakinių su tiesioginės nuosakos būsimosio laiko forma. Pvz.:

- (22) *Taigi žinojau: būsiu rašytojas. Ne mokytojas, ne koksai švietimo inspektorius ir net ne dėstytojas ar literatūros mokslininkas (baisu ir pagalvoti!), o rašantis literatas.* DLKT
- (23) *Žaima. Vienintelis vakaras. Netrukus būsiu šešėlis. Netrukus. Noriu pasakyti tau, kas man buvai ir kas esi. Tu niekada nebuvai tik šešėlis. Tu man dovanojai amžinybę to nežinodamas.* DLKT
- (24) *Paklausus trečius metus lankantį pynimo būrelį Andrių, ar sunku pinti, berniukas susimąstęs atsakė: „Ne. Galbūt užaugęs pynėju būsiu“. O paklausus mokinių, kur senovės lietuviai naudojo pintus daiktus, vadovė šypsojosi ir džiaugėsi: „Kiek daug jie žino...“* DLKT
- (25) *Kaip įsivaizduoji savo ateitį? – Kaip bus po mutacijos – neaišku. Jei bus gerai – padėkosiu Dievui ir galbūt būsiu dainininku. – To tau, Dima, nuoširdžiai ir linkiu.* DLKT
- (26) *Sociologijoje išlieka šitoks prietaras, kuris aiškiai rodo, kad nesama trumpo kelio iš mūsų ideologijų klampynės. (Jei tapai hegelininku, tai visada būsi hegelininku.) Savityra negali pakeisti tų praktinių veiksmų, reikalingų įkurti demokratinėms institucijoms.* DLKT
- (27) *Žaidžiu tik antrą kartą: pirmą kartą vieną metimą „prašovia“ pro vieną, antrą – pro kitą kėglių takelio pusę. Galvojau, kad savo vaikinams būsiu inkaru, o dabar už savo vyrus pasirodžiau geriau. Labai tvirtai planuojame užimti trečią vietą, – „Kauno dieniai“ kalbėjo klaipeidietė Inga Briazkalova.* DLKT
- (28) *Johansenai, ar tu ką nors nusimanai apie jūrininkystę. – Ne, sere. – Na, nesvarbu! Vis tiek tu dabar būsi šturmanas. Persigabenk savo skarmalus į kajutę ant jo guolio. – Klausau, sere,– linksmai atsiliepė Johansenas ir nuėjo į baką.* DLKT
- (29) *Dieve, aš esu pasmerktas, – suvaitojo Aichas. – Gelbėk mane!” Ir Viešpats išgirdo jį ir pasi-gailėjo jo. – Žmogau, tu būsi mano pranašas! – tarė Viešpats. – Ar matai miestą? Jis vadina Regabu. Jo gyventojai sutepė žemę po savo kojomis, nes peržengė įstatymus.* DLKT
- (30) *Nepamirškite, kad aš – pirklys, ketinąs likti Egipte ir pralobti. Hetitai suteiks mums reikalingą stabilumą. – Tu būsi mano finansų ministras, Raja. – Dievams leidus, mes prartėsime. Karas – laikinas dalykas, svarbiausia – laikytis nuošaliai.* DLKT
- (31) *Ateikite prie manęs – aš jus palaiminsiu, suteiksiu jums amatą. Laimindamas kiekvienam skyręs profesiją. Sakęs: „Būsi mokytoju, būsi kunigu, tu būsi gydytoju, o tu – mokslininku“. Kitam – karininku, dar kitam – menininku... Pagailo levai kamaroje uždarytųjų.* DLKT
- (32) *Žinojai iš anksto? – Man įsakė... – Pažįsti „Ereliuką“? – Nee, kaip dievų myliu! Girdėjau tik – šlubiu apsimeta kartais. – O tu būsi nebyliu! Kol šitas šlubis gyvas vaikštinės! – pasakė Antosė, užsegdama „kolto“ dėklą. Sekretorius tirtėjo iš nesuvaldomo nervinio juoko. – Sėsk! DLKT*

¹⁷ Plg. „This construction [t. y. *tebūna*] is now bookish and in the spoken language it has been ousted by constructions with *tegu(l)*“ (Holvoet 2010: 427).

- (33) *Knibždėjo žuvų. Netrukus jie tiek jų susėmė, kad vos galėjo ištraukti tinklą. Tada Jėzus Simonui, kuris vėliau tapo Petru, tarė: Nebijok! Nuo šiol tu būsi žmonių žveju! Žuvis buvo stambios, o per didinamąjį stiklą atrodė dar didesnės. Akys baltos, išverstos, jos be reikalo manė, kad saugiai lindės sau.* DLKT
- (34) *Žiaurus dabar bus Mano nuosprendis: bet Tu – negalėsi gyventi be Manęs! Visais kitais atvejais: tu pavirsi Žmogumi be Fėjos – Globėjos!! Tu būsi eiliniu lietuviu... Bet, Mielas Linai! Aš nė kiek nenoriu išgąsdinti Tavęs!* DLKT

Kaip matyti iš (22)–(34) sakinių, jais reiškiamas episteminis (plg. sakinius (22)–(27)) arba deontinis (plg. sakinius (28)–(34)) modalumas. Tiek episteminio, tiek deontinio modalumo sakiniuose pagrečiui galimi vartoti abu predikatyvu einančio daiktavardžio žymėjimo būdai – derinamasis ir nederinamasis. Tačiau matyti tendencijų deontinio modalumo sakiniuose kiek dažniau rinktis įnagininką: sakiniuose su būsimojo laiko jungtimi, kur reiškiamas deontinis modalumas, įnagininkas vartojamas 26 % visų turimų atvejų (arba 27 sakiniuose iš 104), o episteminio modalumo sakiniuose – 12,4 % (arba 31 sakinyje iš 250).

Vertinamojo modalumo požiūriu belieka aptarti *būti* sakinius su tariamąja nuosaka. Tokiuose sakiniuose reiškiamas episteminis tikrumo ir deontinės manipuliacijos laipsnis yra mažesnis (plg. Holvoet, Judžentis 2004: 88; Givón 2001: 313 an. *lower certainty; weaker manipulation*). Palyginkime:

- (35) *Pagaliau man netrūktų jokios tobulybės, nes duočiau sau visas tobulybes, kurių idėjas turiu, ir todėl būčiau Dievas. Nereikia manyti, kad sunkiau įsigyti dalykus, kurių man trūksta, negu tuos, kuriuos jau turiu.* DLKT
- (36) *Gagarinas, pirmasis žmogus į aukštybes pakilo ir Dievo nerado. Šnekėjo ir mokiniai. Tik mergaitės. Tarp Dievažėnų mergaičių aš prapulčiau, būčiau tyli zylė tarp giesmininkių volungių ir lakštingalų.* DLKT
- (37) *Viliuosi, jog kada nors, miglotoje ateityje, pradėtą darbą pratęs kiti, geresni vertėjai ir gilesni mąstytojai. Bet būčiau veidmainis guosdamasis tik ateitimi. Viliuosi, kad ir mano vertimas nėra beviltiškai prastas.* DLKT
- (38) – *Matai, broli, galėjau ir aš per jo protekciją užimti prie tarybinės valdžios neblogą vietą. Būčiau dabar kokiū nors tardytoju, koks nors MGB kapitonas Jonaitis. Tinka mano pavardei toks titulas, ar ne? Narstyčiau dabar tave po kauliuką.* DLKT
- (39) *Ne, žinoma, ir ne todėl, kad ji laukiasi – nors nesuprantu, kodėl ji nori turėti palikuonių su nuobodžiuoju Bretu... Tai todėl, kad ji nori, jog aš būčiau jos pamergė. Bifė tyliai sukikeno. – Manau, velniškai drąsu. O tu nenori? – Aš? Su mergaitiškų spalvų, kaip pyragaitis atrodančia suknele? Nė velnio!* DLKT
- (40) *Šią svajonę puoselėjau ir aš, ypač tėvas norėjo, kad būčiau povandeninio laivo kapitonu, iškilčiau moterų pliažę ties Palangos tiltu... DLKT*
- (41) *Idomu, kaip Tamsta pasidarei universiteto lektorium? – Šiame slavų klube susipažinau su lingvistu prof. Rozvadovskiū, kurs panorėjo, kad aš būčiau lietuvių kalbos lektoriumi prie jo katedros.* DLKT

- (42) *Elegantiškai pasuka ant vienintelės kojos ir nušokdina iki dėžutės. Lygiai su tokia pat meile ima kitą grybą. Kad bent šią akimirką aš būčiau **grybas**... Greitai! Greičiau, pirmyn, po valandos visi turi būti nurinkti. Mes ir šienaujame. Jokio švelnumo. Mes neturime nei mačėtės, nei dalgį.* DLKT
- (43) *Prie Kuršių marių, viename žvejų kaimelyje, gyveno maža žvejų valtelė, kuri labai norėjo tapti dideliu laivu ir pamatyti jūrą. „Ak, kad aš būčiau didelis **laivas**, tada plaukčiau į šniokščiančią jūrą“; – mąstė ji ir dūsavo.* DLKT
- (44) *Įteisinti trumpesnę darbo dieną ar savaitę, suteikti keletą laisvų dienų per mėnesį, „atleisti“ jas nuo viršvalandžių ar darbo savaitgaliais. Geriau jau būčiau **bedarbė**. Kai pagaliau pavyko susirasti darbą, „vežu“ tiek, kiek viršininkas užkrauna. Tyliau, nors tenka užtrukti darbe iki vėlumos, aukoti poilsio dienas.* DLKT
- (45) *Matydamas krauju pasruvusias kareivio akis, į tas akis žvilgsnį įbedęs, Jakovas skubėdamas mintyse pratarė: kad taip būtum tu **šakalu**, ir kad vilkai ir laukiniai šunys tave užpuolę kramtytų, kad bijotum žmogaus ir tik dvėseną mistum! Ir nutilo laukdamas.* DLKT

Sakiniuose (35)–(38) reiškiamas episteminis, o (39)–(45) deontinis modalumas. Turima DLKT medžiaga leidžia teigti, kad deontinio modalumo sakiniuose su tariamosios nuosakos *būti* dažniau renkamasi predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininką: jis vartojamas 31,6 % visų atvejų (arba 24 sakiniuose iš 76). (35)–(38) tipo sakiniuose daiktavardžio įnagininkas sudaro 4,5 % visų sakinių (t. y. vartojamas 18 sakinių iš 396).

Taigi, iš to, kas sakyta, aiškėja, kad santykinis polinkis dažniau vartoti predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininką koreliuoja ne tik su pačia veiksmožodžio finitine forma, bet ir su deontiniu modalumu (dar plg. toliau). Kita vertus, nuosakos sistemos pagrindu laikant *realus / irealus* priešpriešą ir teigiant, kad tariamoji nuosaka nėra kokiais nors ypatingais ryšiais susijusi nei su episteminiu, nei su deontiniu modalumu ir jos funkcija tokio tipo sakiniuose kaip (35)–(45) iš esmės yra ta pati (plg. Holvoet, Judžentis 2004: 88–95, 101–103; Holvoet 2010: 431–432; Judžentis 2012: 174–175) – ja reiškiami irealūs (pabrėžtinio nefaktyvumo) dalykai – toliau kalbama apie (i)realaus modalumo santykį su predikatyvu einančio daiktavardžio raiškos polinkiais.

4. (I)REALUS MODALUMAS IR PREDIKATYVU EINANČIO DAIKTAVARDŽIO RAIŠKA

Kaip jau sakyta, tipiška realaus modalumo raiška – veiksmožodžio tiesioginė nuosaka, visų pirma esamojo ir būtojo laiko formos. Kalbantysis teigia veiksmą kaip realų (tikrą) dabarties ar praeities faktą¹⁸. Irealus modalumas tipiška reiškiamas tariamąja

¹⁸ „Konstatuojant veiksmą kaip tikrą, pasakoma ir jo lokalizacija tam tikru laiku – praeityje, dabartyje ar ateityje“ (Paulauskienė 1979: 153).

nuosaka. Visomis kitomis nuosakų formomis reiškiamas realumo laipsnis yra mažesnis. Ar / kaip tai koreliuoja su predikatyvu einančio daiktavardžio žymėjimu?

Be to, kas anksčiau sakyta apie predikatyvu einančio daiktavardžio žymėjimą su tiesioginės nuosakos skirtingų laikų formomis, reikia dar minėti, kad sakiniuose su būsimąjo laiko *būti* forma predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininkas vartojamas 16,4 % visų turimų atvejų (arba 58 sakiniuose iš 354). O sakiniuose su tariamosios nuosakos formomis įnagininką renkama 8,9 % visų turimų atvejų (42 sakiniuose iš 472). Taigi aiškėja, kad sakiniuose su tariamąja nuosaka kaip pabrėžtinio nefaktyvumo (t. y. irealumo) rodikliu daiktavardžio įnagininkas vartojamas rečiau nei su formomis, kurios nėra taip žymėtos, t. y. jomis reiškiamas realumo laipsnis yra didesnis (pvz., tiesioginės nuosakos būsimąjo laiko arba liepiamosios nuosakos formomis).

5. BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

Nuosakos sistemą laikant dvipole ir ją skirstant pagal du vienas nuo kito nepriklausomus kriterijus – vertinamąjį (kalbėtojo santykio su situacija) ir irealumo (kalbėtojo požiūrio į kalbamų dalykų realumą) – skiriama episteminio ir deontinio modalumo formų ir pabrėžtinio nefaktyvumo formų ir formų, kurios nėra taip žymėtos, skalė (tiesioginė > liepiamoji nuosaka ir tiesioginė > tariamoji nuosaka).

Tiesioginės ir liepiamosios nuosakos santykis yra asimetrinis: deontinio modalumo branduolį sudaro liepiamoji nuosaka, episteminio – tiesioginė, kurios formos vartojamos ir deontiškai. Iš principo skirtingiems modalumo tipams priklausančioms nuosakoms esti būdinga santykinai kiek skirtingai žymėti predikatiškai vartojamą daiktavardį. Deontinio modalumo nežymėta (pagrindinė) raiška yra liepiamoji nuosaka: tokiuose teigiamuose jungties *būti* sakiniuose matyti reliatyvus polinkis dažniau vartoti predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininką. Analogiškai panašios raiškos santykinės tendencijos, t. y. polinkis rinktis daiktavardžio įnagininką, matyti ir su kitų deontiškai vartojamų nuosakų formomis; čia įnagininką renkama netgi dažniau nei su liepiamosios nuosakos formomis. Deontiškai vartojant netipiškas nuosakų formas (t. y. ne liepiamosios, o tiesioginės ar tariamosios nuosakos), kalbamąjį modalumą linkstama dažniau žymėti predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininku (plg. Holvoet 2007: 68). Ir atvirkščiai: episteminio modalumo branduolį sudaranti tiesioginė nuosaka su jai būdingu predikatyvu einančio daiktavardžio (derinamuoju) žymėjimu santykinai atliepiama ir sakiniuose su kitomis epistemiškai vartojamomis nuosakų formomis (plg. tariamąją nuosaką). Taigi žiūrint į predikatyvu einančio daiktavardžio raišką finitiniuose askriptyviniuose *būti* sakiniuose, matyti, kad predikatyvo linksnio vartojimo tendencijos susijusios su vertinamuoju modalumu. Santykinai dažnesnio predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininko galima tikėtis skalės *episteminis* > *deontinis* modalumas atžvilgiu, arba, kitaip, ver-

tinamojo modalumo požūriū išeities tašku imant episteminiū modalumū reiškiančias tiesioginės nuosakos esamojo laiko formas ir jas reliatyviai priešinant deontinio modalumo liepiamosios nuosakos formoms, būtū galima kalbėti apie laipsnišką skalę (hierarchiją) *tiesioginė nuosaka* > *liepiamoji nuosaka*, kur daiktavardžio raiškos požūriū hierarchijos viduje atsiduria kitos nuosakū formos.

Irealumo požūriū tarp asimetriškai skiriamū tiesioginės ir tariamosios nuosakū išsidėsto kitos finitinės *būti* formos, turinčios mažesnį irealumo laipsnį nei pati tariamoji nuosaka, t. y. *tegu* su esamuoju ir būsimuoju laiku, būsimujo laiko formos, liepiamoji nuosaka¹⁹. Kalbant apie predikatyvu einančio daiktavardžio raiškos galimū koreliaciją su irealumu, matyti, kad daiktavardžio įnagininką dažniau linkstama rinktis ne su tipiška irealumą reiškiančia tariamąja nuosaka, bet su kitū nuosakū (t. y. tiesioginės, liepiamosios) formomis, kuriomis reiškiami mažiau realūs dalykai. Tipiškas irealumas paprastai žymimas veiksmažodžio tariamąja nuosaka. Mažesnio irealumo laipsnio raiška, regis, koreliuoja ne tik su nuosaka, bet ir su predikatyvu einančio daiktavardžio raiškos tendencijomis.

Taigi, viena vertus, matyt, būtū galima kalbėti apie principinę predikatyvu einančio daiktavardžio raiškos santykinę koreliaciją su modalumu tarp asimetriškai skiriamū skalės *episteminis* > *deontinis* ir *realus* > *irealus* nariū, kita vertus, tais atvejais, kai modalumas reiškiamas netipiškai, matyti polinkis tai žymėti papildomai – vartoti ir predikatyvu einančio daiktavardžio įnagininką.

ŠALTINIAI

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, sud. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras (prieiga internete <http://donelaitis.vdu.lt>).

LITERATŪRA

Ambrasas Vytautas, red., 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Bybee Joan 1985: *Morphology. A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Bybee Joan, Perkins Revere, Pagliuca Williams 1994: *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago-London: The University of Chicago Press.

¹⁹ Plg. „Kalbant apie *realus* / *nerealus* veiksmo priešpriešą, būtina pažymėti, kad ji yra pačios tiesioginės nuosakos viduje: tai, kas įvyko praityje, realiau ir konkrečiau negu tai, kas bus po kalbamojo momento. Todėl *nerealus* veiksmo modaliniuose kontekstuose būtojo laiko formos nevartojamos. Čia tinka tik į ateitį projektuojamos esamojo ir būsimujo laiko formos“ (Paulauskienė 1994: 311).

- Frawley William, ed., 2006: *The Expression of Modality*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Givón Talmy 2001: *Syntax 1*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- Haan Ferdinand de 2006: Typological approaches to modality. – *The Expression of Modality*, ed. by Frawley William. Berlin: Mouton de Gruyter, 27–69.
- Hengeveld Kees 1992: *Non-verbal Predication: Theory, Typology, Diachrony*. Berlin etc.: Mouton de Gruyter (= Functional Grammar Series 15).
- Holvoet Axel 2007: *Mood and Modality in Baltic*. Krokow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego.
- Holvoet Axel 2010: Mood in Latvian and Lithuanian. – *Mood in the Language of Europe*, ed. by Björn Rothstein, Rolf Thieroff. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 425–443.
- Holvoet Axel, Judžentis Artūras 2004: Nuosakos kategorijos struktūra. – *Gramatinių kategorijų tyrimai*, red. Axel Holvoet, Loreta Semėnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas (= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 2), 77–104.
- Holvoet Axel, Pajėdienė Jūratė 2004: Laiko kategorija ir laiko formos. – *Gramatinių kategorijų tyrimai*, red. Axel Holvoet, Loreta Semėnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas (= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 2), 121–140.
- Jablonskis Jonas 1922/1957: Lietuvių kalbos gramatika. – *Jonas Jablonskis. Rinktiniai raštai 1*, sud. Jonas Palionis. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, 181–433.
- Judžentis Artūras 2012: *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos*. Vilnius: Vilniaus universitetas, rankraštis.
- Paulauskienė Aldona 1979: *Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos*. Vilnius: Mokslas.
- Paulauskienė Aldona 1994: *Lietuvių kalbos morfologija: Paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Palmer Frank Robert 2001: *Mood and Modality*, 2 edition. Cambridge: University Press.
- Plungian Vladimir 2011: *Gramatinių kategorijų tipologija 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Semėnienė Loreta 2004: Die Prädikative Verwendung von Substantiven im Litauschen: Nominativ vs. Instrumental. – *Acta Linguistica Lithuanica* 50, 35–53.
- Šukys Jonas 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.
- Ullian Russell 1978: The Nature of Future Tenses. – *Universals of Human Language*, Vol. 3, ed. by Joseph H. Greenberg. Stanford: Stanford University Press, 83–123.

- Ulvydas Kazys, red., 1976: *Lietuvių kalbos gramatika 3: Sintaksė*. Vilnius: Mokslas.
- Ulvydas Kazys, red., 1971: *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija*. Vilnius: Mintis.
- Valeckienė Adelė 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Noun in the Nominative and Instrumental Case in Finite and Ascriptive Sentences of *būti* (to be)

SUMMARY

The article deals with the possible connection between the marking of noun predicatives and the modality expressed by moods. The material analysed in the article consists of ascriptive finite sentences of the copula *būti* (to be) collected from the *Corpus of the Contemporary Lithuanian Language* (CCLL) where a positive predicate is expressed in the forms of different moods.

When the system of mood is considered bipolar and divided under two independent criteria – evaluative (speaker's relationship with the situation) and irrealty (speaker's approach towards the reality of the subject of speaking), the scale of epistemic and deontic forms of modality and the forms of highlighted non-fact as well as the forms not marked like that (indicative > imperative mood and indicative > subjunctive mood) are singled out.

In principle, the moods belonging to different modality types can be characterised by a relatively different marking of the noun used as a predicative. The opinion is followed that in terms of evaluative and irreal modality, morphosyntactic marking is gradual and we can speak about the relative tendency to use the instrumental of the noun used as a predicative in respect of the scales *epistemic* > *deontic* (indicative > imperative mood) and *real* > *irreal* (indicative > subjunctive mood). On the other hand, in cases when the expression of modality by moods is less typical, a relative tendency can be observed to use the instrumental of the noun used as a predicative in a redundant manner and to use it even more often. The more atypical modality is expressed by the forms of verbal moods, the more the instrumental of the noun used as a predicative is likely.

Įteikta 2013 m. gruodžio 3 d.

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
loreta@lki.lt